

ԳԻՏԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔ

ՑԵՂԱՍՊԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆԸ ՆՎԻՐՎԱԾ ԳՐՔԻ ՇՆՈՐՀԱՆԴԵՍ

2014 թ. դեկտեմբերի 20-ին ԵՊՀ գիտխորհրդի դահլիճում տեղի ունեցավ ԵՊՀ ռոմանագերմանական բանասիրության ֆակուլտետի անգլիական բանասիրության ամբիոնի վարիչ, բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Սեդա Գասպարյանի «The Armenian Genocide: A Linguocognitive Perspective» («Հայոց ցեղասպանությունը. լեզվաճանաչողական մեկնակետ») գրքի շնորհանդեսը, որին ներկա էին բազմաթիվ անվանի գիտնականներ ինչպես համալսարանից, այնպես էլ հանրապետության այլ բուհերից ու գիտությունների ազգային ակադեմիայից:

Շնորհանդեսը վերածվեց հետաքրքիր քննարկման. ներկայացնում ենք հատվածներ ելույթներից:

Ա. Միմոնյան (պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, ԵՊՀ ռեկտոր).

- Այսօր ներկայացնում ենք Սեդա Գասպարյանի «Հայոց ցեղասպանությունը. լեզվաճանաչողական մեկնակետ» աշխատությունը: Այս գիրքը, բացի այն, որ լեզվաբանական հետաքրքիր քննություն է և ըստ էության՝ նոր խոսք հայ լեզվաբանության պատմության մեջ, մեծ արժեք ունի նաև այն առումով, որ վերաբերում է ցեղասպանության խնդրին: Գրքի արժանիքները շատ են: Սա զուտ լեզվաբանական հետազոտություն չէ, քանի որ մի քանի գիտությունների հատույթում է իրականացված, և այս տեսակետից գուցե թե սա այս աշխատության ամենամեծ արժանիքն է: Արժանիքներից մյուսն էլ այն է, որ Ս. Գասպարյանի աշխատությունը մտածելու շատ մեծ հնարավորություն է ընձեռում ոչ միայն հետազոտողին, այլև ցանկացած մարդու: Եվ վերջապես, այս աշխատությունը գիտնականների ուշադրությունը հրավիրում է այն կարևոր փաստին, որ յուրաքանչյուր պատմական անցքի մեկնաբանություն իր հիմքում ունի լեզվական և լեզվաբանական ատաղձ, ինչի մասին մենք շատ հաճախ մոռանում ենք: Անընդհատ խոսում ենք ինքնության, լեզվամտածողության, լեզվի դերի մասին, այն մասին, որ լեզուն մեր ինքնության ամենացայտուն հատկանիշներից է, որ լեզուն է մարդուն մարդ դարձնում, բայց կարծես գործնականում դա չենք տեսնում ու չենք կարևորում: Կարծում են՝ հենց մեր լեզվամտածողության համար այս գիրքը որոշակի նոր հորիզոններ է նախատեսում, նախագծում, նախանշում, ընդ որում՝ ոչ միայն և ոչ այնքան լեզվաբանների, որքան, նախ և առաջ, պատմաբանների համար, որովհետև պատմական յուրաքանչյուր իրադարձություն

ու դրա մեկնաբանությունն արժեվորվում կամ քննադատվում են լեզվական հենքի վերլուծությամբ: Այս մասին շատ ու շատ պատմաբաններ մոռանում են կամ ուղղակի չեն էլ մտածում: Իմ կարծիքով, այս գրքի հիմնական արժանիքները սրանք են: Եվ, իհարկե, միանգամայն իրավացի է հեղինակը, երբ գրքի եզրափակիչ մասում հատուկ նշում է տարբեր ոլորտների գիտական ներուժը միավորելու կարևորության մասին, քանզի տարբեր գիտակարգերի հետազոտական արդյունքների համադրմամբ է, որ կարելի է դիմակայել և արժանի հակահարված տալ հակահայկական քարոզչության անազնիվ ու անբարո վարքագծին: Ս.Գասպարյանի այս գիրքը սկզբնավորում է հետազոտությունների մի շարք, որը, իմ խորին համոզմամբ, մենք անպայմանորեն պետք է շարունակենք՝ հաշվի առնելով Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրության բնագավառում Ս. Գասպարյանի՝ ըստ էության առաջին անգամ կիրառած լեզվաճանաչողական մոտեցման արդյունավետությունը:

Գրքի առավելություններից է նաև այն, որ շարադրված է պարզ, հասկանալի ու հստակ անգլերենով: Վերջին տարիներին հրատարակված մեր գրքերի մեջ սա իսկապես երևույթ է, ու ես նախ ուզում եմ շնորհավորել մեզ բոլորիս և հետո միայն՝ հեղինակին, որովհետև համալսարանում հրատարակված յուրաքանչյուր գիրք, նախ և առաջ, ամբողջ համալսարանի մտավոր սեփականությունն է, մի քիչ էլ՝ հեղինակի: Ուրեմն ողջունենք այս գրքի լույսընծայումը, շնորհավորենք միմյանց և Սեդա Գասպարյանին ու մաղթենք, որ նա շարունակի զարգացնել այս հետաքրքիր բնագավառը:

Գայանե Գասպարյան (բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, Երևանի Վ. Բյուսովի անվ. պետական լեզվաբանական համալսարանի ռեկտոր)։

- Շատ եմ կարևորում, որ գրքի վերնագրում նշված է «լեզվաճանաչողական մեկնակետ»: Որպես լեզվաբան կարող եմ ասել, որ հայերեն շատ լավ է թարգմանված «cognitive» - «ճանաչողություն» եզրույթը: Այս գրքի միջոցով ճանաչում ենք պատմության այն էջերը, որոնց մասին 100 տարի է՝ արդեն խոսվում ու գրվում է, և այս գրքի շնորհիվ է, որ մենք ճանաչում ենք նոր մոտեցումներ եղեռնի և եղեռնի հետեվանքների վերաբերյալ: Ստեղծել նման աշխատություն դեռ ոչ մի լեզվաբանի մտքով չէր անցել: Եղեռնի 100-ամյակի շեմին լույս է տեսել մի գիրք, որը ոչ միայն հայերին, այլև ուրիշ ազգերի ներկայացուցիչներին հնարավորություն կտա նորովի իմաստավորելու Հայոց Մեծ Եղեռնը և ի ցույց կդնի վայ-գիտնականների ու թուրքամետ քաղաքական գործիչների՝ միջազգային հանրությանը մեր պատմական իրողությունները աղավաղված ներկայացնելու «ջանքերը»: Ամենակարևորն այն է, որ գիրքը գրված է անգլերեն, ուստի հասու կդառնա թե՛ հայ, թե՛ օտարազգի ընթերցողին, մանավանդ որ հեղինակը փայլուն է տիրապետում լեզվին:

Թեև Ս. Գասպարյանը, ինչպես ասացի, վերնագրում նշել է «լեզվա-

ճանաչողական մեկնակետ», բայց որպես լեզվաբան կարող եմ հավաստել, որ գրքում կատարված է բազմաբնույթ վերլուծություն: Նախ և առաջ բուն լեզվաբանական և լեզվաաճական, երբ լեզվական միավորը քննվում է իր իմաստային դաշտում, ընդ որում՝ հաշվի են առնվում այն բոլոր լրացուցիչ ռճական երանգները, որ բառը ձեռք է բերում տարաբնույթ մեկնաբանություններում: Այնուհետև հեղինակն անցնում է քննության հաջորդ՝ գործաբանական փուլին: Այստեղ նա կարևորում է ինչպես հեղինակային, այնպես էլ ընթերցողական ընկալումները՝ հաշվի առնելով տեքստի թե՛ ներլեզվական և թե՛ արտալեզվական փաստերը: Եվ վերջապես, հաջորդում է բուն լեզվաճանաչողական քննությունը, որտեղ կարևորվում է լեզվական փաստերի և մարդկության գիտակցության մեջ կուտակված գիտելիքների, տպավորությունների ու հիշողությունների հարաբերակցությունը: Ելնելով ճանաչողական լեզվաբանության մեջ լայնորեն կիրառվող հասկացական կադապարի տեսության ընձեռած հնարավորությունից՝ հեղինակը բացահայտում է ժխտողականների քարոզի կեղծ ու շինծու բնույթը: Այնպես որ հեղինակի «լեզվաճանաչողական մեկնակետ» ձևակերպումը լայն իմաստով միտված է հետազոտվող մեկնաբանություններում առկա պատմական փաստերի աղավաղումների և անազնիվ ու ապակողմնորոշիչ արժևորումների բացահայտմանն ու ճանաչմանը լեզվական փաստերի քննության ճանապարհով:

Վերլուծված են տարբեր հետազոտողների մեկնաբանություններ ու քաղաքական գործիչների ելույթներ, պաշտոնական փաստաթղթեր ու նամակագրություն, հիշատակվում են ականատեսների վկայություններ, բացահայտվում են ժխտողականների խոսքային ռազմավարություններն ու տակտիկական հնարները, իրական փաստերը գլխիվայր շրջված ներկայացնելու նրանց՝ հաճախ քողարկված մտադրությունները:

Ուզում եմ հատուկ անդրադառնալ հենց «գենոցիդ» բառին, որն արդեն եզրույթ է դարձել: Ս. Գասպարյանի՝ «եղեռն» և «genocide» բառերի հանգամանակից իմաստաբանական վերլուծությունը ցույց է տալիս լեզվական այդ երկու միավորների հոմանշային կապը և, փաստորեն, մարտահրավեր նետում բոլոր նրանց, ովքեր խուսափում են օգտագործել «genocide» եզրույթը:

Պրոֆեսոր Ս. Գասպարյանի այս գիրքը կարևոր ձեռքբերում էմ համարում հակահայկական քարոզչության դեմ մեր պայքարում:

Աշոտ Մելքոնյան (պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմության ինստիտուտի տնօրեն).

- 1915 թ. մեր ժողովրդի հետ տեղի ունեցածը այնքան մասշտաբային և ծավալային բնույթ է կրել, որ առնչվել է մեր կյանքի բոլոր ոլորտներին, ուստի բնական է, որ լեզվաբանության ոլորտը չէր կարող չշոշափել հոգեբանական, պատմական, ժողովրդագրական և այլ խնդիրներ: Երբ ծանոթացա այս աշխատությանը, հասկացա, որ մեր պատկե-

րացումները, մեր իմացությունը շատ թերի են, և լեզվաբանության խնդիրներն այնքան բարդ են, որ որպես պատմաբան հասկանում ես, որ շատ ու շատ հեղինակների աշխատություններին ծանոթանալիս նրանց ենթատեքստերը, նրբությունները ինչպես հարկն է չես ընկալել: Հեղինակներ կան, որոնք հայ հասարակության կողմից հարվածների չենթարկվելու կամ նրա համակրանքը շահելու նպատակով անմիջապես նախընտրում են «ցեղասպանություն» բառի գործածությունը, ես չեմ վարանում ասել՝ իրենց չար գործը առաջ տանելու համար: Եվ մենք անմիջապես ոգևորվում ենք՝ ասելով՝ էթե այս մարդը գործածեց «genocide» բառը, նշանակում է՝ նա մեր մեծ բարեկամն է: Այս աշխատությանը ծանոթանալիս զգում ես, որ կան մարդիկ, որոնք, այդ բառը գործածելով, իրականում շատ ավելի վտանգավոր գործունեություն են ծավալում և հարվածում մեզ առանձնահատուկ հմտությամբ, որովհետև ենթատեքստը միանգամայն այլ բան է թելադրում: Նման հետազոտողներից են Գ. Լյուին, Թ. Աքչամը, Ռ. Սյունին և ուրիշներ:

Օրինակ՝ Գյունտեր Լյուին փորձում է իր աշխատությունում պատճառահետևանքային այնպիսի կապ ցույց տալ, որ մեղավորը ի վերջո մենք ենք: Այսինքն՝ մենք Օսմանյան կայսրության պարագայում ապստամբեցինք և այդ պետությանը չթողեցինք այլընտրանք, ուստի այն ստիպված եղավ մեզ տեղահան անել: Թաներ Աքչամը «ցեղասպանություն» բառի հարցում շատ կարևոր ներդրում կատարեց, և մենք ողջունեցինք դա՝ չմտածելով, որ նա ևս պնդում էր, որ 1915 թ. հայ ժողովուրդը օսմանյան իշխանություններին այլընտրանք չթողեց, քան տեղահանությունը: Շատերը, ցավոք, չեն զգում այս հանգամանքը և կարևորում են միայն «genocide» բառի գործածությունը: Մինչդեռ Ս. Գասպարյանը, նշելով դրականը, չի անտեսում նաև այս հեղինակների միտումնավոր մոտեցումները: Ռոնալդ Սյունիի մասին մեզանում շատ է խոսվել: Հարվածների չենթարկվելու համար Ռ. Սյունին պատնեշում է իրեն դարձյալ «ցեղասպանություն» բառով, բայց տեսնում ես՝ նույն պատճառահետևանքային կապի մեջ «ցեղասպանություն» բառը դարձյալ օգտագործում է վերապահումով և չի համարձակվում այն մոտեցնել իրեական հոլոքոստին: Այստեղ արդեն շատ ճիշտ ասվեց «եղեռն» բառի գործածության անհրաժեշտության մասին: Տեսեք՝ իրեաները ինչ արեցին. Ռաֆայել Լեմկինը «genocide» բառը բանաձևեց 1948 թ. դեկտեմբերի 9-ին և շատ խելոք ձևով դա արեց, որպեսզի հետո հատուցման հարցում իրենք իրավական հենք ունենային, և այդպես էլ եղավ: 1952 թ. Կոնրադ Ադենաուերը ընդունեց ցեղասպանությունը այդ բանաձևի տրամաբանությունից բխող իր բոլոր հետևանքներով, և մինչև հիմա Գերմանիան հատուցում է Իսրայելին: Բայց միաժամանակ իրեաները չբավարարվեցին «genocide» բառով. առաջ քաշեցին «հոլոքոստը»՝ դրանով տարբերվելով մյուս ցեղասպանություններից: Հիմա էլ նոր բառ են գործածում՝ «շոա», որը ցեղասպանության իմաստ ունի:

Իսկ մենք ինչո՞ւ, «եղեռն» բառը ունենալով մեր ոսկեղենիկ հայերենում, չենք օգտագործում ցեղասպանությանը համահավասար իմաստով:

Ես ողջունում եմ Ս. Գասպարյանի նախաձեռնությունը և համոզված եմ, որ նման ուսումնասիրություններ դեռ շատ կկատարվեն, և շնորհակալություն բոլոր նրանց, ովքեր չեն կարծում, թե Հայոց ցեղասպանության ուսումնասիրությունը միայն պատմաբանների կամ ուղղակի ցեղասպանագետների մենաշնորհն է: Սա բոլորիս պարտքն է:

Լավրենտի Հովհաննիսյան (բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ).

- Ճիշտ չի լինի կարծել, թե Ս. Գասպարյանի աշխատանքը միայն լեզվաբանական աշխատանք է՝ լեզվաբանական նոր հմտությունների կիրառմամբ: Ս. Գասպարյանն այստեղ և՛ համեմատաբան է, և՛ ազգագրագետ, և՛ հոգելեզվաբան, և՛ աղբյուրագետ: Նրա գրքում կա 125 աշխատության ցանկ, և սա ձևական բնույթ չի կրում: Ըստ պատշաճի հեղինակն օգտագործել է այդ բոլոր գիտական աղբյուրները: Ուսումնասիրության հիմնական ելակետը լեզուն է՝ մարդկային հաղորդակցության հիմնական միջոցը, որը մի կողմից ներառում է իրականության առարկայական պատկերը, մյուս կողմից՝ խթանում մարդու և հասարակության գործունեությունը բոլոր ոլորտներում: Լեզվի հուսալիության դրույթը ակնառու է ուսումնասիրության ողջ շարադրանքի ընթացքում: Ս. Գասպարյանը փորձում է, և պետք է ասել՝ հաջողված փորձ է, Հայոց ցեղասպանության ինչպես ընդունող ու դատապարտող, այնպես էլ չընդունող ու մերժող մեկնաբանություններում տեղ գտած լեզվական փաստերի քննությամբ բացահայտել ցեղասպանական իրողությունների տարաբնույթ արժևորումները, թաքնված միտումները՝ դրանով իսկ աշխատանքին տալով նոր որակ, միաժամանակ հաստատելով լեզվաբանության նոր ուղղություններից մեկի՝ ճանաչողական լեզբանանության կենսունակությունը և դրա սկզբունքների կիրառության անհրաժեշտությունը: Գրքի կարևոր արժանիքներից է նաև այն, որ հեղինակը չի սահմանափակվում միայն լեզվական, լեզվաբանական ոլորտների ուսումնասիրությամբ: Նա դրանք քննում է Օսմանյան կայսրության պատմաքաղաքական իրադարձությունների, ցեղասպանության բուն պատճառների, ցեղասպանության նախաձրագրվածության, եղեռն-հոլոքոստ կապի ու հարաբերակցության և նման բնույթի այլ լուսաբանումների հենքի վրա: Հեղինակը, անդրադառնալով նաև Իսրայելի կողմից Հայոց եղեռնը չճանաչելու հարցին, նկատում է, որ այլ գործոնների հետ մեկտեղ՝ այստեղ դեր է խաղում բացառիկության գործոնը:

«Եղեռն» և «գենոցիդ» (genocide) բառերի իմաստային համարժեքությունների հարցի քննությունը իրականացված է լեզվի և խոսքի մակարդակներում: Հեղինակը եզրակացնում է, որ «եղեռն» և «գենոցիդը» հոմանիշներ են: Անշուշտ, մեր լեզվամտածողության մեջ «Հայոց մեծ եղեռն»

հասկացությունը առաջին հերթին ընկալվում է որպես ցեղասպանություն կամ ազգասպանություն, սակայն երևի ցավով պիտի ասել, որ մեր բառարաններում դա արտացոլված չէ: Բերեմ օրինակ. 1969 թ. հրատարակված հայերենի բացատրական բառարանում ունենք՝ «եղեռն, ոճիր, չարագործություն, ոճրագործություն», 1976 թ. հրատարակված բառարանում՝ «ոճիր, չարագործություն, չարիք»՝ առաջին իմաստը, իսկ երկրորդը՝ «կոտորած»: «Գենոցիդ» կամ «ազգասպանություն» միավորներն այնտեղ տեղ չեն գտել: Հայ-ռուսերեն բառարաններում՝ եղեռն – «злодеяние, тяжёлое преступление», երկրորդը՝ «резня», դարձյալ «գենոցիդ»-ը չկա: Մա երևի մեր թերությունն է, որը բառարանագիրները պետք է շտկեն:

Շատ արժանիքներ նշվեցին այս գրքի վերաբերյալ, ավելացնեմ ևս մի բան. ճանաչողական լեզվաբանությունը ենթադրում է տեքստի խորքային ընթերցում, իսկ խորքային ընթերցման համար անհրաժեշտ է խորքային գիտելիք: Բիարկե, նաև սրանով է պայմանավորված՝ Ս. Գասպարյանի աշխատանքի հաջողությունը, և ես կառաջարկեի, որ այս գրքի տպաքանակը ավելացվեր ու առաքվեր Եվրախորհրդարան, արտասահմանյան կազմակերպություններ, որպեսզի նրանք նույնպես հաղորդակից դառնան այս գրքին:

Լալիկ Խաչատրյան (բան. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՊՄՀ).

- Ընդունված է ասել, որ ճանաչողական լեզվաբանությունը սկզբնավորվեց անցյալ դարի 60-ական թթ., տարածվեց Եվրոպայում, Ռուսաստանում և եկավ Հայաստան: Ճանաչողական լեզվաբանությունը, բառիս խորքային ըմբռնմամբ, բացահայտում է խորքային երևույթը, մի բան, որ միայն նեղ մասնագետը կարող է տեսնել: Գիտե՞ք, եթե չլինեին եղեռնի վերաբերյալ անվանի մտավորականների կամ քաղաքական գործիչների, նաև կեղծարար պատմաբանների մեկնաբանությունները, ելույթները, մտքերը, հնարավոր է, որ այս գիրքը չգրվեր, որովհետև այն գրված է հենց այդ դաշտում, այսինքն՝ մտավորականների, քաղաքական գործիչների տեսակետների քննության միտումով և նրանց հաճախ չար մտադրությունները քողազերծելու վճռականությամբ: Ճիշտ է, աշխատությունը կազմված է մի շարք բաժիններից, բայց խորքում այն ունի առանցքային մի ընդհանրություն, որ կապում է բոլոր բաժինները: Այդ ընդհանրությունը տերմինների մեկնաբանությունն է: Հավելեմ նաև, որ թեև այս գիրքը գրված է ժամանակակից մեթոդաբանության սկզբունքով, բայց ըստ էության ունի 5-րդ դարի պատմական, բանասիրական ավանդույթների մի լուրջ զինանոց, որը մշակել է Եզնիկ Կողբացին: Եվ մենք ոչ միայն պետք է ուրախանանք սրանով, այլև շնորհակալություն հայտնենք հեղինակին այսպիսի աշխատանք կատարելու համար՝ միաժամակ կարևորելով, որ գրված է անգլերեն՝ միջազգային լեզվով, և տարածման մեծ դաշտ ունի:

2. Միրզոյան (փիլ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ԵՊՀ).

- Իմ խորին համոզմամբ, Ս. Գասպարյանի գրքի ամենամեծ արժանիքներից է այն, որ, ի տարբերություն ցեղասպանագիտական շատ այլ աշխատությունների, գրված է ոչ թե զգացական, այլ ռացիոնալ-տրամաբանական մոտեցմամբ, որը հնարավորություն է տալիս ասելիքը հասկանալի դարձնել նաև անգլալեզու ընթերցողին: Գնահատելի է և այն, որ թեև աշխատությունը գրված է ճանաչողական լեզվաբանության տեսանկյունից, բայց հեղինակն օգտագործել է նաև պատմագիտական, ազգագրական, հոգեբանական և այլ բնույթի հարուստ գրականություն, իսկ որ շատ կարևոր է, ասելիքը շարադրված է գիտական պարզ ու հասկանալի լեզվով: Ասվածը ցանկանում եմ փաստել մեկ օրինակով. գրքի 96 և 97-րդ էջերում զետեղված է օձակծիկի տեսքով մի գծապատկեր, որի վրա գրված են թուրքական Օսման առաջին սուլթանից մինչև 1660-ական թվականների սուլթանների անունները: Այդ նկարը հայտնաբերել եմ XVII դ. ականավոր պատմագիր Առաքել Դավրիժեցու «Գիրք պատմութեանց» կոթողային երկի 1663-1665 թթ. ընդօրինակված հինգ ձեռագրերում: Դավրիժեցու երկը, սկսած 1669 թ., ունեցել է հայերեն, ֆրանսերեն, ռուսերեն և լեհերեն ավելի քան 7 հրատարակություն, սակայն խնդրո առարկա նկարը դրանցից և ոչ մեկում չի տպագրվել: Մա նշանակում է, որ 1915 թ. Հայոց եղեռնից դեռ դարեր առաջ ու հետո այնքան մեծ է եղել թուրքական լծի պատճառած սարսափը, որ մենք հնարավորություն չենք ունեցել ինչպես հարկն է լուսաբանելու մեր պատմությունը, որից օգտվելով՝ Հայոց եղեռնի եղելության ներկայիս զեղծարարները իրենց նախորդների ոճրագործությունն արդարացնելու համար անամոթաբար հորինել ու շրջանառության մեջ են դրել այն անհեթեթ դրույթը, որ իբր հայ ժողովուրդը դարեր շարունակ վայելել է թուրք իշխանությունների «հայրական» վերաբերմունքը, ուստի 1915 թ. Հայոց եղեռնի համար մեղավոր են ոչ թե երիտթուրք մարդակերները, այլ նրանց գազանություններին զոհ դարձած հայ նահատակները: Վստահ եմ՝ տեսնելով այս նկարը՝ անգլալեզու ընթերցողը կհասկանա, թե ով ով է եղել և երբվանից: Բարձր եմ գնահատում Ս. Գասպարյանի դիտողականությունն ու իր նախորդների ուսումնասիրությունների նկատմամբ ցուցաբերած ուշադրությունը, որն ակնհայտորեն երևում է այս գրքում:

Քննարկումը շնորհակալական խոսքով եզրափակեց գրքի հեղինակը:

ԼԵՎՈՆ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

*«Բանբեր Երևանի համալսարանի» հանդեսի խմբագրական խորհուրդը
շնորհավորում է Սեդրա Գասպարյանին ՀՀ ՉԱԱ թղթակից անդամ ընտրվելու
առթիվ և մատթում գիտական նորանոր նվաճումներ:*